

УДК 930.2:050(438)

DOI: 10.31651/2076-5908-2019-1-23-31

ЛАЗУРКО Лідія Миколаївна

кандидат історичних наук,
докторант кафедри історії України
Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького,
Orcid ID: 0000-0002-9748-9249
e-mail: lazurkol@gmail.com

КУЛЬТ ГЕРОЯ ДАВНЬОЇ ПОЛЬЩІ В РЕЦЕПЦІ СПІВПРАЦІВНИКІВ ЧАСОПISY «KWARTALNIK HISTORYCZNY» (1887–1939)

Основну частину усього змісту часопису «Kwartalnik Historyczny» львівського періоду займали дослідження з політичної історії. Польська національна історична наука як за часів неволі, так і після здобуття незалежності, концентрувала свою увагу на поширенні знань про історію країни у контексті взаємин між державою та народом. Значне місце в цих питаннях відводилося вивченню діяльності визначних особистостей, героїв давньої доби, чії життєві, часто легендарні історії стали вельми затребуваними на межі століть.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. на шпальтах часопису з'являється ціла низка критичних оглядів і окремих праць, присвячених національним героям найдавнішої епохи існування Польщі. Ці питання були об'єктом досліджень не лише істориків, а й філологів та етнографів. Протягом першого періоду існування видання (1887 – 1918 рр.) дослідники зосереджувалися більшою мірою на проблемах походження легендарного Пяста – засновника першої польської династії та його нащадків. У міжвоєнний період спостерігаємо деяке зміщення дослідницьких акцентів, пов'язане з суспільно-політичними та історіографічними змінами, в результаті яких на перший план виступають, насамперед, проблеми державотворчої діяльності таких очільників давньої польської держави як Мешко I чи Болеслав Хоробрий, і їхнього внеску у процес розбудови та укріплення краю.

Ключові слова: національний герой, Польща, п'ястівська династія, історичний часопис «Kwartalnik Historyczny».

Постановка проблеми. В останній чверті XIX ст. у Львові, де зосередилась найбільш чисельна з-поміж усіх теренів колишньої Польщі група фахових дослідників старовини, постало перше спеціалізоване у галузі історії наукове Towarzystwo Historyczne, головним видавничим проектом якого був часопис «Kwartalnik Historyczny» (далі – «КН»). Завдяки високому науковому рівню змістовного наповнення та універсальності, «КН» досить швидко зайняв провідні позиції не лише у середовищі фахівців історії, але й польському суспільстві, згуртованому на зламі століть навколо ідеї відновлення власної держави. Протягом тривалого часу це видання залишалось трибуною польської історіографії, відтак його матеріали є віддзеркаленням тих історіографічних процесів, що нуртували в тодішній науці.

Час становлення «КН» припав на епоху позитивізму, яка запанувала у польській історіографії від другої пол. XIX ст. і саме позитивістські методологічні принципи мали визначальний вплив на формування особливостей редакційної політики часопису. Окрім того, «КН» був дітищем політично доволі поміркованого львівського історіографічного середовища. Львів'яни, на відміну від краківської чи варшавської історіографічних шкіл, не виробили власної концепції історії Польщі, а, віддаючи перевагу історичні аналітиці, об'єднувались під гаслом неухильного дотримання критичного методу, базованого виключно на емпіричних, безсторонньо реконструйованих фактах. Усе це справило свій вплив на характер часопису, який протягом тривалого часу існування у Львові залишався

послідовним адептом позитивістичної методи. Проте вповні уникнути тогочасних політичних вихорів не було жодного шансу. Це змушувало редакцію журналу до балансування у якому прагнення зберегти наукову безсторонність перепліталися з потребою відповідати на запити часу, який потребував консолідації суспільства, що якнайкраще гуртується довкола героя.

Метою дослідження є простежити динаміку змін у трактуванні в польській історіографії проблеми культу героя давньої доби, що пов'язано як з еволюцією методологічної парадигми історичної науки кін. XIX – першої половини XX ст. (позитивізм – неоромантизм – історичний плюралізм), так і зі змінами у суспільно-політичному житті Польщі того часу. Згадану проблему проілюструємо на прикладі рецепції досліджень про легендарні і історичні постаті давньої історії співпрацівниками часопису «Kwartalnik Historyczny».

Виклад основного матеріалу. Більшість історичних досліджень окресленого періоду стосувалася передовсім царини політичної історії. Осмислюючи цю проблему у ширшому контексті, С. Закшевський писав про розвиток національної історичної науки за часів неволі, зазначаючи, що у цей період дослідники концентрували свою увагу, передусім, на поширенні знань про історію Вітчизни, займались проблемою реляції «польська держава – польський народ» [19, 289-325]. Саме тому основну частину усього змісту «КН» львівського періоду також займали дослідження з політичної історії. Відзначимо, також, що оскільки Львів був потужним осередком медієвістичних студій, а над творенням часопису у різні роки було задіяно від 30% до 50% місцевих істориків, то у перший період діяльності часопису на його сторінках помітне домінування матеріалів з середньовічної історії. Лише наприкінці 20-х рр. XX ст. у «КН» як офіційному органі тоді вже Polskiego Towarzystwa Historycznego, покликаного бути репрезентантом усієї національної історіографії, намітилась тенденція до вирівнювання представлення матеріалів з історії усіх епох.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. на шпальтах часопису з'являється ціла низка критичних оглядів і праць, присвячених національним героям найдавнішої епохи існування Польщі, що тісно пов'язувалися з потребою розширення хронології існування держави. Прикметно, що ці проблеми у КН як міждисциплінарному виданні ставали об'єктом досліджень не лише істориків, а й філологів та етнографів.

На сторінках часопису значне місце займали питання, присвячені особі легендарного Пяста – засновника першої династії полянських правителів. Однією з найбільш прикметних тогочасних праць з історії цієї династії була «Генеалогія Пястів» О. Бальцера (1895 р.), яку і зараз називають фундаментальною працею [12, 113], що до сьогодні не втратила своєї актуальності. С. Лагуна здійснив її детальний огляд для часопису. У цій праці, присвяченій дослідженню династичних зв'язків усіх (за винятком шльонської гілки) Пястів, О. Бальцер створив найповніший на той час реєстр імен цієї династії, який розпочав з імені Зёмомисла, батька Мешка. Минаючи легенди і перекази про Пяста, він уточнив та скорегував цілу низку дат та імен, охопивши і «переоравши» шість століть польської історії. Його праця базувалась на різноманітному, ретельно відібраному джерельному матеріалі. З огляду на обмеження в обсязі оглядової статті, С. Лагуна зупинився на висвітленні лише окремих питань цієї роботи, яку, за віртуозне використання величезної кількості матеріалів, прирівнював до масштабної венеціанської мозаїки [11, 745-788].

Очевидно, що О. Бальцер свідомо уникав теми про особистість Пяста, оскільки йшлося про звернення до світу переказів і легенд, а не документів, які можна було б піддати аналітичній критиці. Зрештою саме О. Бальцер, учень К. Ліске, що після смерті наставника очолив редакцію «КН», у першому ж номері новоствореного часопису доволі вдало сформулював його актуальне гасло: «Завданням теперішньої науки є, передусім, найбільш детальний аналіз джерел, ретельна фіксація кожного факту, одним словом, ґрунтовна підготовча робота, яка, якщо у

майбутньому буде здійснена, зробить можливим формулювання загальних висновків, синтез, у найповнішому значенні цього слова» [1, 469].

У 1897 р. на сторінках часопису було опубліковано рецензію Ф. П'єкосінського на працю Т. Войцеховського «Про Пяста і п'яста». У вступі оглядач дав дуже цікаву характеристику Т. Войцеховському, зауваживши, що «чим є Сенкевич поміж польськими історичними письменниками, тим є, безумовно, автор «Хорватії» поміж нашими вченими, що займаються дослідженням польських старожитностей» [16, 137-147]. Подібну думку висловлює й сучасний дослідник Є. Матерніцький, стверджуючи, що творчість Т. Войцеховського мала значний вплив на формування покоління польських неоромантиків. «Видатна творча особистість, у якій зосередилось багато суперечностей, що випливали з зіткнення джерел позитивістичних та... пізньоромантичних. Згідно із позитивістичним розумінням завдань та методів історії, він відрікався від всілякої містики, прагнув до якнайсуворішого опису фактів, висвітлених у джерелах. З цими науковими, близькими до сцієнтизму, позиціями поєднувалася пізньоромантична сміливість дедукції, що спиралась на інтуїтивне відчуття часу, людей і подій. Особливо виразно це проявилось у працях Т. Войцеховського, опублікованих на зламі ХІХ – ХХ ст., зокрема у праці «Про Пяста і п'яста» [12, 11-12].

Це дослідження було присвячене початкам утворення п'ястівської династії, зокрема проблемі з'ясування історичності особистості П'яста – праотця першої польської правлячої династії. Автор переорієнтував читача з традиційного критичного дослідження писемної творчості в інші сфери – у світ легенд і переказів, послуговуючись у своїх студіях методом, суттєво відмінною від традиційної позитивістської. На думку Т. Войцеховського, особового імені П'яст не було, а існувало, радше, прізвисько. Автор припускав існування при дворі п'ястовичів посади, яка мала назву п'яст чи п'ястун, аналогії якої були знаними й при дворах низки європейських держав: «*pedagogus*» у франків, «кормілець» або «дядя» у русичів, «дзяд» у хорватів, тощо. Звідси випливав і один із висновків Т. Войцеховського про те, що якщо імені П'яст не існувало, то й батько Земомисла не називався П'яст, а, очевидно, займав посаду п'яста при дворі ще одного легендарного князя – Попеля. Іще одним завданням, яке ставив перед собою автор, було дослідження легенди про походження батька Земомисла та з'ясування генези виникнення міфу про його простолюдство. Рецензент Ф. П'єкосінський наголошував, що в середньовічній Польщі різниця між прізвищем та іменем з'явилась лише з прийняттям християнства, а в епоху язичництва, про яку, власне, і йшлося, про існування імен не могло бути й мови, оскільки тоді існували лише прізвиська, котрі брались зазвичай з вад, прикмет чи інших особливостей особи. Тобто, якщо батько Земовіта не мав імені П'яст, то, можливо, справді займав посаду п'яста і увійшов в історію під цим прізвищем, а ім'я його залишилось невідомим для нащадків. Він погоджувався з Т. Войцеховським в тому, що назва П'яст дійсно могла бути щонайбільше прізвищем, але цей факт жодною мірою не є підставою для сумнівів у історичності особи засновника династії. На відміну від Т. Войцеховського, Ф. П'єкосінський вважав, що найстарший П'яст не був благородного походження, проте став засновником княжої династії. Саме це є поясненням того, чому ім'я чоловіка, який не був правлячим князем і чия діяльність не мала особливого історичного значення, потрапило в давні хроніки та річники. Це твердження Ф. П'єкосінський представляв як ще один аргумент на користь історичності особи П'яста [16, 137-147].

Свідченням ваги проблеми з'ясування історичності особи П'яста було й те, що для її обговорення на шпальтах часопису запрошувались не лише історики, але й філологи та етнографи. Так, філологічному аспекту цієї проблеми було присвячене дослідження О. Брікнера «Про П'яста» (1897 р.), критичний огляд якого для «КН» здійснив К. Потканський. Аналізуючи працю О. Брікнера, К. Потканський наголошував, що своє дослідження він, як і Т. Войцеховський, базував на матеріалах усної народної творчості.

Глибокий мовознавчий аналіз робив цю працю особливо важливою, писав рецензент, адже саме такий підхід є найважливішим при дослідженні подібної проблематики. О. Брікнер висунув власну оригінальну, відмінну від Т. Войцеховського, інтерпретацію походження імені Пяста, етимологію якого виводив не від назви посади при княжому дворі, існування якої взагалі піддавав сумніву. Як і Т. Войцеховський, О. Брікнер вважав, що Пяст та низка інших імен, які фігурували у переказах, є лише прізвиськами, з чого дослідник робив висновок про те, що ці особи реально не існували, а були лише витвором уяви хронікера. Полемізуючи з О. Брікнером, К. Потканський зауважував, що й сам не вважав Пяста «суто історичною» особою, адже немає жодного достатньо вірогідного джерела, у якому б згадувалось про нього, чи його родину. Проте, визнаючи слушність низки мовознавчих аргументів О. Брікнера, К. Потканський стверджував, що відсутність інформації про чиесь ім'я не є підставою для сумнівів у його історичності, адже імена, які могли вживатись нарівні з прізвиськами, могли просто «загубитись» в усних переказах і хроніст міг не знати про них. Попри те, що К. Потканський декларує про свої сумніви щодо історичності особи Пяста, він пише, що не слід забувати про культ предків, який вимагав пам'яті імен кількох генерацій засновників роду, адже дідам та прадідам складались жертви, ухилитись від яких було неможливо. Саме тому, на думку К. Потканського, і генеалогія Пястів, ймовірно, є правдивою, як правдивою є особа засновника династії [17, 2-16]. Окрім дослідження етимології імені засновника п'ястівської династії, О. Брікнер зупиняється також і на вивченні самих переказів, які не розглядав ані як автентичні, ані як автохтонні. Попри те, що К. Потканський в основному не погоджувався з висновками О. Брікнера, він наголошував, що жодна критика не може применшити їх ваги. К. Потканський стверджував, що вони мають першорядне для кожного історика значення, оскільки переконливо доводять, що довкола них, як і довкола праці Т. Войцеховського, ще довго точитимуться суперечки і домисли про Пяста [17, 16].

На з'ясуванні особистості Пяста зосереджувався у своєму дослідженні, опублікованому у 1906 р. на сторінках «КН» і В. Брухнальський, який трактував ці питання з філологічно-етнографічної точки зору. Спираючись на праці Т. Войцеховського, О. Брікнера та С. Цішевського, присвячені історичному, філологічному та етнографічному аспектам п'ястівського питання, В. Брухнальський вибудовував власну концепцію та запропонував низку гіпотез. Згідно з першою версією, оскільки ім'я Пяст згодом не повторювалось у цій династії, то це був, радше, термін, що означав уряд або урядника. Також він припускав, що це ім'я було вигадане пізніше, мало етнонімічне походження і означало те ж саме, що і поляк. За іншою версією, це могло бути прізвисько неаристократичного походження, через що воно згодом у династії могло й не повторюватись [4, 442-450, 626-663].

Початок Першої світової війни суттєво вплинув на долю Towarzystwa Historycznego та його друкованого органу, який знаходився в окупованому російською армією Львові. Однак, протягом усього часу військових дій, львівське Товариство продовжувало працювати. Якщо у веденні наукових засідань, які і перед війною проходили не надто активно, були деякі перерви, то основне завдання організації – видання часопису – вдавалось виконувати вповні. «Львів, як осередок національної культури та науки, – пише Т.Е. Модельський, – не міг допустити знищення історичного часопису, який був свідченням польськості краю» [14, 45]. Національне піднесення, яке переживало суспільство, справляло свій вплив на усі сфери життя, не залишаючи осторонь цих подій нікого. Свідченням чого є й діяльність авторів «КН», які намагались також долучитись до справи визволення країни, використовуючи часопис як трибуну для поширення знань про героїчне минуле свого народу, не відступаючи, проте, від суто наукових завдань видання.

У міжвоєнний період польська історична наука увійшла з низкою першочергових до вирішення теоретичних проблем. Поряд із тематичним розширенням площини

здійснюваних досліджень, отримали нове звучання гострі питання спільної історії Польщі та її сусідів. Пояснювалось це, передусім, потребою заповнення історіографічних лакун для тих земель, що вийшли з під влади Пруссії і були фрагментарно досліджуваними у попередній період. Іншою, не менш вагомою причиною, була потреба наукового обґрунтування історичної приналежності цих територій до Польщі. Зміна методологічної парадигми у польській історіографії міжвоєнної доби відбувалась поступово і мала ряд особливостей, зумовлених як логікою власного розвитку, так і соціально-політичними чинниками. До останніх можна віднести те, що відродження польської державності стимулювало посилення романтичних тенденцій в історіографії, намагання відобразити “героїчне минуле” батьківщини коштом наукової коректності. Тому «КН» цього періоду продовжував реалізовувати свої основоположні завдання, спрямовані на послідовну боротьбу з міфологізаторством та дилетантизмом [10, 228-233; 13, 98-109; 15, 494-498; 2, 534-539; 18, 134].

У міжвоєнну добу, з початком нового періоду у розвитку польської національної історичної науки, суттєві організаційні зміни відбулись і у Towarzystwie Historycznym, яке перетворилось на загальнонаціональну організацію, що в свою чергу відобразилось й на «КН». Та автори часопису і надалі прискіпливо відстежували усі складові поступу польської історичної науки. Практично не змінились завдання видання – як і в попередні часи, на його сторінках друкувались невеликі за розміром, але змістовні дослідження та критично-інформаційні огляди. Проте, все частіше шпальта часопису відкривались для публікації результатів новаторських історичних досліджень та обговорення актуальних проблем історичної науки.

На сторінках часопису знайшли продовження обговорювані у попередні часи теми, пов’язані з висвітленням діяльності видатних особистостей Польщі. Проте, спостерігаємо деяке зміщення дослідницьких акцентів, пов’язане з суспільно-політичними та історіографічними змінами, в результаті яких на перший план виступають, насамперед, проблеми державотворчої діяльності очільників нації, їх внеску у процес розбудови та укріплення краю. Традиція присвячування окремих зошитів певним історичним персоналіям, проблемам та подіям, що вперше було запроваджено у 1917 р. і супроводжувалось гучним з’ясуванням стосунків між львівськими та краківськими співпрацівниками часопису, міцно вкорінилась у 20-ті роки ХХ ст. Так, річник 1925 р. було присвячено королю Болеславу Хороброму, 1930 р. – діячам Листопадового повстання, 1933 р. – Яну III Собеському.

Питання діяльності очільників давньої польської держави не втрачають своєї актуальності на шпальтах часопису і у міжвоєнний період. Зокрема, нове звучання отримують проблеми правління першої польської династії. Так, в опрацюванні історії Польщі до ХІІ ст., здійсненому для «Польської енциклопедії» (1920 р.), С. Закшевський значно розширив хронологічні рамки держави, аргументовано доводячи, що перші звістки про існування давньої Польщі датуються 789-805 рр. [6, 1-30]. Це викликало жваву реакцію у середовищі дослідників старовини та спричинилось до доволі гострих полемік, зокрема, з Р. Гродецьким та О. Брікером. Останній навіть назвав С. Закшевського «революціонером, котрий збудує те, чого збудувати не можна» [3, 389].

Надзвичайно позитивно у «КН» було відзначено дослідження С. Закшевським особи першого історичного керівника польської держави, власне її будівничого, Мешка І. Зазначена праця визнавалася критиками за одну з найкращих, присвячених проблемам становлення польської державності. Характеризуючи її, К. Кротоскі у рецензії на сторінках часопису писав: «Не увидатнив, можливо, львівський історик виняткових політичних здібностей Мешка у тій мірі, як це зробив А. Малецький, проте, спорудив будівничому польської держави найточніший з усіх пам’ятник» [8, 33-69].

У великій монографії «Болеслав Хоробрий», що з'явилась у 1925 р., С. Закшевський змалював свого героя як одного з найвидатніших монархів епохи створення нових європейських держав. Він представляв Болеслава Хороброго як короля і першого в Польщі поляка з усвідомленням національної самобутності, доводячи, що ідея п'ястівської Польщі сформувалась за Болеслава Хороброго і завдяки йому. Прикметно, що у часописі С. Закшевський опублікував не вступ до праці, як це зазвичай робилось, а об'ємний, супроводжуваний коментарем, список джерел та літератури з даної теми та окреслив основні програмні напрямки її подальших досліджень [20, 1-32].

Міжвоєнна доба ознаменувалась також започаткуванням нових підходів до трактування проблеми початків Польської держави. Зокрема, на сторінках часопису вміщено рецензію на працю К. Кротоскі «Історичні відголоски у переказах про Попеля та П'яста», в якій він припускав русько-київське походження засновників польської держави. К. Кротоскі намагався довести, що саме експансія, як і всюди, а не власна еволюція родових стосунків, була імпульсом до постання польської держави. Такий підхід дозволив йому значно розширити часові межі початків польської історії [9, 33-69].

Питанням експансіоністської політики п'ястівської династії було присвячене дослідження Ю. Відасевича «Найдавніше п'ястівське захоплення Помор'я». Донедавна, зауважував рецензент, вважалося, що захоплення Помор'я для Польщі здійснив Болеслав Хоробрий. Цей погляд спирався на дані хроніки Галла Аноніма, який пов'язував поморське питання з особистістю Болеслава Хороброго. Лише в останні роки з'явилося переконання, що здобуття Помор'я належить приписувати не Болеславу, а його батькові Мешку I. Найвірогідніше, що вже біля 960 р. саме Мешко розпочав перші походи на Помор'я. Автор, спираючись, зокрема, на аналізі чисельних джерел, робить висновок про те, що Польща, уже на світанку своєї історії, ще за часів Мешка I, «впиралась в довгий, бо від устя Одри до устя Вісли сягаючий, берег Балтики» [5, 52-53].

У другій половині 30-х років на сторінках часопису з'явилась цікава і доволі показова, у контексті нашого дослідження, рецензія Леона Кочи на працю З. Войцеховського «Мешко I і постання польської держави». Найперше, на що звернув увагу Л. Кочи, приступаючи до характеристики медієвістичної праці З. Войцеховського, так це на особливості джерельно-бібліографічної бази дослідження, в якій дослідницька література останніх років значно переважала перелік джерельних текстів. Така диспропорція, наголошував рецензент, була нехарактерна для попередніх традиційних опрацювань проблеми.

У рецензії Л. Кочи постійно звертався до порівняння праці З. Войцеховського зі згадуваним вище дослідженням С. Закшевського, присвяченим Мешкові I. Відзначаючи, зокрема, що автор у своєму дослідженні не давав критичної оцінки джерельного матеріалу, натомість ретельно зібрав лише виписки з джерел, розпорошених по чисельних і, зазвичай, важкодоступних видавництвах. Л. Кочи стверджував, що такий підхід є далеким від запропонованого С. Закшевським постулату досліджень окремих уривків джерела у контексті всієї пам'ятки, а не відірвано від неї.

Звертав увагу оглядач і на те, що у питаннях теорії походження польської держави З. Войцеховський у своєму дослідженні застосував порівняльні методи, що дозволило йому розглядати процес творення польської держави на більш широкому історіографічному тлі.

У питаннях хронології виникнення Польщі, відносячи перші історичні дати до 789 – 805 рр., З. Войцеховський не розглядав її як «молоду» державу. Він погоджувався зі С. Закшевським, який вважав, що «Польща не могла вискочити як Мінерва з голови Зевса» [7, 284]. З. Войцеховський наголошував, що приступаючи до захоплення Помор'я, Мешко I уже володів Східним Помор'ям, Куявією, Мазовією та ще низкою територій. Тому навіть не звертаючись до джерел можна припустити, підсумовував автор, що до цього долучились і попередні покоління польських правителів.

Загальне ставлення оглядача до цієї праці яскраво проявилось у огляді її останнього розділу, присвяченого аналізу джерельних підстав дослідження. Л. Кочи відзначав, що цей розділ дався автору найлегше, оскільки тут він зосередився на конкретних емпіричних фактах, а не на нагромадженні доведень з наукової літератури. «Аргументація у цьому розділі є простою і переконливою, тут нема і сліду тієї довільності, яку, нажаль, зустрічаємо у двох попередніх частинах праці» [7, 286].

Особливу увагу оглядач звертав на роздуми З. Войцеховського про мотиви, які схилили Мешка I до підпорядкування Польщі апостольській столиці та оцінку його заслуг як «творця Польщі». З. Войцеховський вважав, що основна заслуга Мешка полягала не в розширенні теренів держави та її християнізації, оскільки це був результат багатолітніх приготувань, здійснених до нього. Суттю його діяльності було прагнення до цілковитої незалежності польської держави, що і стало заповітом, який Мешко I залишив своїм нащадкам. Таким чином, забезпечення суверенності Польщі (шляхом пошуків у зв'язках з папством противаги німецьким впливам) стало змістом чотирьохсотлітньої політики п'ястівської династії [7, 283-286].

Висновки. Автори «КН», одного з чільних польських національних історіографічних трибун, попри позиціонування його як суто наукового та політично незаангажованого видання, безперечно не могли уникнути суспільних викликів, якими було перенасичене життя країни, що здобувала свою незалежність та відбудовувала державу. Проте, часопис, орієнтований на ретельну критичну діяльність, робив це у властивій для себе історіографічній манері, вибудований на засадах позитивізму. Попри те, що у польській історичній науці останньої чверті XIX – першої половини XX ст. відбувались суттєві теоретико-методологічні трансформації, автори львівського часопису доволі консервативно реагували на перебіг цих змін, віддаючи перевагу справі історичної аналітики. Та з утвердженням у польській історіографії неоромантичних тенденцій й поширенням оптимістичної візії на минуле власної держави, у часописі з'являються поодинокі матеріали, присвячені діяльності творців давньої держави, що містили в собі модерні елементи досліджень. Висвітлення питань діяльності давніх героїв з особливим акцентом на їх внескові у справу розбудови держави слугувало не лише суто науковій меті, але також, було відповіддю на суспільні запити – сприяти розвитку національної свідомості, утверджувати думку про те, що польський народ спроможний на відновлення суверенітету, відстоювати історичну приналежність своїх територій. Ці ж завдання, що залишались актуальними й після здобуття Польщею державної незалежності, мали свій парадоксальний вплив на діяльність часопису – замість підхопити «неоромантичне знамено» автори «КН» у міжвоєнний період продовжували запроваджені К. Ліске традиції наукового критицизму, спрямованого на боротьбу з міфологізацією національної історії. Намагання деміфологізувати національний пантеон шляхом ревізії усталених поглядів, реконструювання біографій героїв, якнайточнішого відтворення подій на підставі джерел – саме в цьому й полягала особливість творення культу національних героїв польськими дослідниками старовини, зосередженими довкола «КН».

Список використаної літератури

1. Balzer O. [Рец.:] Hube R. Prawo polskie XIV w. // *Kwartalnik Historyczny*. – 1887. – S. 469-472.
2. Barycz H. [Рец.:] Skoczek J. Wychowanie Wazów // *Kwartalnik Historyczny*. – 1938. – S. 534-539.
3. Błachowska K. Stanisław Zakrzewski (1873–1936) // *Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX wieku*, red. J. Maternicki. – Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2007. – 616 s.
4. Bruchnalski W. Piast // *Kwartalnik Historyczny*. – 1906. – S. 442-450, 626–663.
5. Bruchnalski Wł. [Рец.:] Widajewicz J. Najdawniejszy Piastowski podbój Pomorza // *Wiadomości Historyczne*. – 1932. – S. 52–53.

6. Grodecki R. Historia polityczna Polski. Wiek średni // *Kwartalnik Historyczny*. – 1921. – S. 1-30.
7. Koczy L. [Рец.:] Wojciechowski Z. Mieszko I i powstanie Państwa Polskiego // *Kwartalnik Historyczny*. – 1936. – S. 283-286.
8. Krotoski K. [Рец.:] Zakrzewski S. Mieszko I jako budowniczy państwa polskiego // *Kwartalnik Historyczny*. – 1923. – S. 201-205.
9. Krotoski K. Echa historyczne w podaniu o Popielu i Piaście // *Kwartalnik Historyczny*. – 1925. – S. 33-69.
10. Lechicka J. [Рец.:] Truchim S. Konfederacja Dzikowska // *Kwartalnik Historyczny*. – 1923. – S. 228-233.
11. Łaguna S. Rodowód Piastów // *Kwartalnik Historyczny*. – 1897. – S. 745-788.
12. Maternicki J. *Historiografia Polska XX wieku*. – Wrocław: Ossolineum, 1982. – Cz. 1: 1900–1918. – 246 s.
13. Mazankówna M. [Рец.:] Bartels K. Deutsche Krieger in polnischen Diensten von Misica I. bis Kasimir dem Grossen // *Kwartalnik Historyczny*. – 1925. – S. 98-109.
14. Modelski T. E. Towarzystwo Historyczne 1914–1924 // *Kwartalnik Historyczny*. – 1937. – S. 41-88.
15. Papée F. [Рец.:] Skoczek J. Wychowanie Jagiellonów // *Kwartalnik Historyczny*. – 1933. – S. 494-498.
16. Piekosiński F. [Рец.:] Wojciechowski T. O Piaście i piaście // *Kwartalnik Historyczny*. – 1897. – S. 137-147.
17. Potkański K. Jeszcze o Piaście // *Kwartalnik Historyczny*. – 1900. – S. 2-16.
18. Zajikyn W. [Рец.:] Baumgarten N. Sw. Wołodymyr i chryścizacja Rusy // *Kwartalnik Historyczny*. – 1935. – S. 134.
19. Zakrzewski S. *Historiografia polska wobec wskrzeszenia państwa* // *Kwartalnik Historyczny*. – 1923. – S. 289-325.
20. Zakrzewski S. Źródła i literatura o czasach Chrobrego // *Kwartalnik Historyczny*. – 1925. – S. 1-32.

References

1. Balzer, O. (1887). [Rec.:] Hube R. Prawo polskie XIV w., *Kwartalnik Historyczny*, 469-472. (in Polish)
2. Barycz, H. (1938) [Rec.:] Skoczek J. Wychowanie Wazów, *Kwartalnik Historyczny*, 534-539. (in Polish)
3. Błachowska, K. (2007). Stanisław Zakrzewski (1873–1936), *Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX wieku*, 616, Rzeszów. (in Polish)
4. Bruchnalski, W. (1906). Piast. *Kwartalnik Historyczny*, 442-450, 626–663. (in Polish).
5. Bruchnalski, W. (1932). [Rec.:] Widajewicz J. Najdawniejszy Piastowski podbój Pomorza. *Wiadomości Historyczne*, 52–53. (in Polish).
6. Grodecki, R. (1921). Historia polityczna Polski. Wiek średni. *Kwartalnik Historyczny*, 1-30. (in Polish).
7. Koczy, L. (1936). [Rec.:] Wojciechowski Z. Mieszko I i powstanie Państwa Polskiego. *Kwartalnik Historyczny*, 283-286. (in Polish).
8. Krotoski, K. (1923). [Rec.:] Zakrzewski S. Mieszko I jako budowniczy państwa polskiego. *Kwartalnik Historyczny*, 201-205. (in Polish).
9. Krotoski, K. (1925). Echa historyczne w podaniu o Popielu i Piaście. *Kwartalnik Historyczny*, 33-69. (in Polish).
10. Lechicka, J. (1923). [Rec.:] Truchim S. Konfederacja Dzikowska. *Kwartalnik Historyczny*, 228-233. (in Polish).
11. Łaguna, S. (1897). Rodowód Piastów. *Kwartalnik Historyczny*, 745-788. (in Polish).
12. Maternicki, J. (1982). *Historiografia Polska XX wieku*, 246. Wrocław. (in Polish).
13. Mazankówna, M. (1925). [Rec.:] Bartels K. Deutsche Krieger in polnischen Diensten von Misica I. bis Kasimir dem Grossen. *Kwartalnik Historyczny*, 98-109. (in Polish).
14. Modelski, T.E. (1937). Towarzystwo Historyczne 1914–1924. *Kwartalnik Historyczny*, 41-88. (in Polish).
15. Papée, F. (1933). [Rec.:] Skoczek J. Wychowanie Jagiellonów. *Kwartalnik Historyczny*, 494-498.

- (in Polish).
16. Piekosiński, F. (1897). [Rec.:] Wojciechowski T. O Piaście i piaście. *Kwartalnik Historyczny*, 137-147. (in Polish).
 17. Potkański, K. (1900). Jeszcze o Piaście. *Kwartalnik Historyczny*, 2-16. (in Polish).
 18. Zajikyn, W. (1935). [Rec.:] Baumgarten N. Sw. Wołodymyr i chreszczennja Rusy. *Kwartalnik Historyczny*, 134. (in Polish).
 19. Zakrzewski, S. (1923). Historiografia polska wobec wskrzeszenia państwa *Kwartalnik Historyczny*, 289-325. (in Polish).
 20. Zakrzewski, S. (1925). Źródła i literatura o czasach Chrobrego. *Kwartalnik Historyczny*, 1-32. (in Polish).

LAZURKO Lidiia. Candidate of Sciences (History), docent, Department of History of Ukraine, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy,

THE CULT OF THE HERO IN ANCIENT POLAND IN THE PERCEPTION OF THE STAFF OF THE MAGAZINE “KWARTALNIK HISTORYCZNY” (1887-1939)

Abstract. Introduction. *In the last quarter of the XIX century, the first Towarzystwo Historyczne was specialized in history, established in Lviv, the main publishing project of which was Kwartalnik Historyczny. Due to its high scientific level and versatility, the journal has taken a leading position in the field of history professionals. For a long time, this publication remained a tribune of Polish historiography, so its materials are a reflection of all the processes that took place in historical scholarship at the time.*

The purpose of the article is to trace the dynamics of changes in the interpretation in the Polish historiography of the problem of the cult of the hero of ancient times, which is related to the evolution of the methodological paradigm of historical science of the late XIX - the first half of the XX century (positivism - neo-romanticism - historical pluralism), and with the changes in the socio-political life of Poland at that time. We will illustrate this problem with the materials of the magazine *Kwartalnik Historyczny*, which published reviews and studies on legendary figures of ancient history.

Research results. *At the end of XIX - beginning of XX century a series of critical reviews and studies on national heroes of Poland's most ancient era have appeared on the pages of the magazine. In the magazine as a universal publication, these issues have been the subject of research not only by historians but also by philologists and ethnographers. During the first period of existence (1887–1918), researchers focused more on the origin of the legendary Piast, the founder of the first Polish dynasty and his descendants. In the interwar period, there has been some shift in research emphasis, related to socio-political and historiographical changes. As a result, first of all, the problems of state-building activity of such leaders of the ancient Polish state as Mieszko I and Boleslaw I the Brave, and their contribution to the process of development and strengthening of the region, come to the fore.*

Conclusion. *Studies of magazine materials show how Polish historiography interpreted the activities of the heroes of the most ancient era. During the first phase of the journal's activities from 1887 to 1918, researchers raised questions about the origin of the first princely dynasty and focused on exploring the problem of its founder's historicity. In the interwar period, we observe the discussion of the activities of ancient heroes, with particular emphasis on their contribution to the state building not only served a purely scientific purpose, but also responded to public inquiries - to promote the development of national consciousness, to affirm the opinion that the Polish people are capable of restoring the sovereignty of their own state.*

Key words: *national hero, Polish, Piast dynasty, historical journal “Kwartalnik Historyczny”.*

Одержано редакцією 16.05.2019
Прийнято до публікації 2.09.2019

УДК 930(477):94(477)“1648/1676”
DOI: 10.31651/2076-5908-2019-1-32-37

ЧАБАН Анатолій Юзефович,
доктор історичних наук, професор
кафедри археології та спеціальних
галузей історичної науки
Черкаського національного університету
ім. Б. Хмельницького
Orcid ID: 0000-0002-5493-4584
e-mail: achaban0909@ukr.net

УКРАЇНСЬКА КОЗАЦЬКА ДЕРЖАВА У ДОСЛІДЖЕННЯХ ІСТОРИКІВ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ

У запропонованому дослідженні аналізуються праці вчених-істориків української діаспори з питань зародження державотворчих процесів у середньовічну добу історії України, становлення Української козацької держави середини XVII ст., її діяльності та причин занепаду.

Ця проблема набуває особливої значимості у наш час оскільки нагальним настає питання глибокого і всебічного висвітлення історіографії подій 370-річної давнини, витоків, причин і мети національно-демократичної революції середини XVII ст. Саме тому надзвичайно актуальним є необхідність висвітлити науковий доробок авторитетних істориків української діаспори, що дасть змогу зробити висновки на основі багатоканального аналізу праць, які вивчали і вивчають цю вікопомну добу вітчизняної історії.

Ключові слова: Українська козацька держава, вчені-історики української діаспори, ідеї державотворення, мета національно-демократичної революції середини XVII ст.

Постановка проблеми. У 2019 р. виповнилося 370 років утворення Української козацької держави, яка виникла у результаті національно-демократичної революції XVII ст. Відзначення цієї події викликало значний інтерес як вітчизняних так і зарубіжних дослідників, які знову і знову повертаються до джерельної бази, надбань історичної науки цього важливого періоду державотворення українського народу.

Вагомий доробок у дослідженні проблеми подій національно-демократичної революції внесли вчені української діаспори. Українська зарубіжна історіографія, яка присвячена періоду утворення Української козацької держави – це досить значне явище у світовій історичній літературі. Саме їх погляди у свій час прозвучали найбільш революційними у відношенні до пануючих у той час поглядів радянської історіографії.

Мета дослідження. На основі опрацювання праць вчених-істориків української діаспори В. Липинського, Д. Дорошенка, О. Оглоблина, Н. Полонської-Василенко, Б. Крупницького, Т. Мацьківа, Л. Винара, Ф. Сисина, С. Величенко висвітлити їх основні погляди на зародження та викристалізацію ідеї державності у середньовічну добу історії України, показати, що мета національно-демократичної революції полягала у створення власної козацької держави, а не міфічної, на думку окремих польських авторів, «власної помсти» Б. Хмельницького, чи «возз'єднання України Росією», як то стверджували сумнозвісні тези до 300-річчя.

Аналіз дослідження проблеми. У запропонованому читачам аналізі історіографії ми лише окреслимо окремі з цих робіт, які найбільш вдало характеризують ті чи інші особливості перебігу подій Визвольної війни, зародження державотворчих процесів, окреслимо найбільш радикальні і революційні погляди.

Про дослідження цієї теми вченими західної діаспори розмірковує В. Батюк, який висловлює ряд цікавих думок щодо праць О. Оглоблина, О. Субтельного, Р. Млиновецького,